

«Lavors lo dit Amorós dix que ell havia sabut a Gargosa de Pedro Ianyes: un *xamorro* qui estava ab mossèn Pere de Vilaragud» o «havia trobat un *xamorro* apelat, a parer d'ell, testimoni, Luis d'Olivéncia», en dos docs. del procés contra Jaume el Dissortat, comte d'Urgell (1413-24), *CòDoACA* xxxvi, 205, 251; i el doc. de 1459 sobre l'execució d'un «xamorro» i dos castellans, citat pel *D'Ag.* i *AlcM.* També com a nom d'uns bandos armats, que el 1455 usava l'arquebisbe de Tarragona per atacar el comú de Reus. Els cognoms *Ianyes* i *Olivéncia* són portuguesos. En la *Fi del Comte d'Urgell* (escrita entre 1466 i 1479) *xamorro* figura com a ètnic, oposat a 'biscaïns', i a «navarros, marranos i altra gent bàrbara» (*NCl.*, 123). En castellà ja apareix *chamorra* en el Poema d'Alfonso XI, c. 1350, designant una dona renegada potser portuguesa; després apareix sovint en textos castellans i portuguesos dels Ss. xv i xvi com a nom que a Castella aplicaven als portuguesos.

Remetem al llarg article CHAMORRO del *DCEC/DECH*, on s'apleguen totes les dades relatives al mot i la seva família. I després d'exposar i sospesar críticament altres teories etimològiques que no satisfan, tenint en compte la primerenca documentació catalana i la terminació *-orro*, m'hi decanto per l'afinitat bascoide, en particular l'adj. *samur* (*-urra* amb article), vell mot basc, ben arrelat en tots els dialectes bascos; i per *xamur(ra)* o *txamur(ra)*, que, segons el sistema d'aquella llengua, és el normal diminutiu de *samur*.

Avui l'adjectiu *samur*, en bastants parlars bascos, ha vingut a tenir-hi el significat de 'tendre, delicat', però en altres zones ha pres els sentits de 'fràgil', 'irritat, de mal geni', 'franc, donador, generós'; i el verb *samurtu* és 'entendrir-se' en uns dialectes i 'enfello-nir-se' en els altres. La formació del diminutiu *samur* → (*t*)*xamur* és paral·lela a la d'un altre mot, adjectiu com aquell i d'estructura semblant: bc. comú *simur* o *xumur*, i amb dilació vocàlica, roncalès *txumur*, suletí *ximür* 'arruga, arrugat' al costat *zimur* 'arruga' i salazenco *tximur* 'arrugat' (*Mitzelena, Fon. Hi. Vca.*, 79, 289, 291); mots almenys paral·lels, i qui sap si àdhuc més que això.

Sembla que des de la noció de 'tendre, delicat' es va passar a 'trencadís' i després 'irritat', i és versemblant que a 'tendre' s'hi vagi arribar des de la idea de 'jove'. D'aquí la hipòtesi versemblant, que he exposat a dalt, que a 'xollat' s'hi arribés des de la idea de 'esquilat', pel costum de tallar els cabells a la mainada.

El mot *xamorro* (i *xamorrós*) 'malalt de vorm', que existiria en val. segons Escrig (grafiat *jamorro*), és una paraula diferent, emparentada amb *cimorra* i cast. *CAMORRA*, de l'hellenisme baix-llatí *chimorrea* (*DECH* 1, 788-89).

XAMÓS. N'hem tractat en el vol. III, 242b21-47, 242a4, com a resultat molt probable d'una variant de l'antic *EIXAMŪS* (també *xamús*), arabisme provinent de l'àr. *šamūs* 'solei', 'vehement', 'eixerit'. N'aportem ací algunes dades que ho confirmen. Si aquell arabisme ha viscut sobretot a les Illes, i més que res en la

combinació *mal-aixemús*, també hi ha tingut curs, en certs ambients conservadors, el present adjectiu: A Eivissa, *mal-aixemús* és 'malhumorat', 'malagradós', i llevant-li el prefix *mal*, té el sentit directament oposat, però llavors en la variant en *-ós*:¹ «*xemosa*: amable, amorosa», *PzCabr.*, i de la forma en *-ós* n'hi ha un derivat *enxamosir* 'amoixonar, fer la bona a qualcú per guanyar-li la voluntat' reportat per *AlcM* (probat indicat per Macabich o d'Aina Moll, els seus principals informadors en aquella illa).

A Mallorca usà *xamós* un gran coneixedor del lèxic, que per la seva naixença a Sóller, emprava particularment les expressions d'aquella vall, de llengua no ben coincident amb la vulgata de l'illa, i sovint conservadora de velles coses —mirades com a no acceptables pels prejudicis de «Bearn» etc.— el valerós poeta Mn. Josep Tarongí (cristianíssim servador d'herbraiques aromes i autor del bon dicc. d'«Un Mallorquí»): «gayes veus mallorquines / se tornan, nostra llengua fent *xamosa*», trad. d'ell mateix «que hacen más y más graciosa nuestra lengua», *Poetas Balears* (P. de Mall. 1873, p. 556); però el mateix AMALCOVER escriví almenys un cop: «L'altre --- amic J. F. E. d'aqueixa *xamosa* vila» — *StaColQ.* (*BDLC* x, 41).

Hi afegeixo passatges d'escr. del cat. or.: «--- embotlicats rosers, al ple de sa *xamosa* florescència», Genís Aguilar (*Julita*, 140); «los cubells que custodiaven los remenadors, omplint-nos la pitrera de *xamosa* fruyta: peres, préssecs, prunes y pomes, que 'ns engoliam, xops d'aygua y de suor ---», Pons Mass. (*Colla del C. VII*, 69). «A la Corali --- son freqüent tracte ab els nombrosos visitants del Santuari "francès", i havia donat un ayre esparpellat, que ajudat de sa conversa *xamosa* y picanta, la feya obiradora», Marian Vayreda (*Puny*, t. II, 71 (61)). «El meu mestre de tenora --- ja vellet, però *xamós*, fresc ---», Ruyra (*Pinya de R. I*, 105.3). Aplicat a xicotes ja era del català comú en l'adolescència de Verdager: «A vosaltres *xamosas* viganas --- assegudes en los pedrissos ---» (a. 1865, Inèd. Casac. I, 175). El tarragonès NOLLER li dona el sentit moral 'exquisidament amable, encisador': «En Galceran --- mai com aquell matí estigué deferent i *xamós* amb ell i donya Isabel», «*xamós*, deferent amb tothom, menys oficiós que una hora abans», «A taula el meu amic va estar *xamós* com sempre, fou l'encís dels meus pares ---» (*Vilaniu, O. C.*, 224.9, 230.10f.; *La Bogeria*, 116.8).

Coromines, que no hi recorregué gaire, ho fa, però, en medis literaris on escau un toc afectiu o ensentimentat; no sols en una poesia de festeig («jo t'estimo perquè ets la més *xamosa* / de les meves visions, carmínia rosa / ---»); «--- el nen creixia --- Quan es ficava, amb gran tropell dels llibres, cadires i papers, en la saleta --- el seu pare --- besava innocentment les galtes fresques i *xamoses* ---»; «la Mare, que veu eixir el seu fill d'un tarter d'immundícies, i d'aquí li treu una palla, i d'allí li lleva un parrac --- i el troba més *xamós* que mai ---» (*Hores d'Amor, O. C.*, 1300a12, b4=148.22; *De plaer* VI, 202=O. C., 642a25).

En les obres descriptives de les nostres muntanyes